

● ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ●

ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ ՊՈՆՏԱԿԱՆ ԱՄԱՍԻՈՅ:

Գրեց՝ Գաբրիել Յ. Սիմոնեան: 1967, էջ 1038:

Ահա առիկ նոր գիրք մը, որ իր ճոխ բովանդակութեամբ, խզամիտ պատրաստութեամբ եւ չքեղ տպագրութեամբ կը հարստացնէ՝ Թուրքիոյ մէջ գտնուող, երբեմնի հայաբնակ քաղաքներու պատմութեան նուիրուած մատենաշարը:

Ամասիացի հայերը, կրնան հպարտ ըլլալ՝ «Յուշամատեն Պատմական Ամասիոյ» խորագիրը կրող այս ծանրակշիռ երկով, որուն մէջէն կը ցոյան, վաստակաւոր հեղինակին՝ Գաբրիել Սիմոնեանի լայնածիր հմտութիւնը, աշխատասիրութեան պողպատեայ կամքը եւ հայրենասիրութեան անսպառ խանդը:

Հատորը ունի ութ ընդհանուր բաժանումներ եւ 45 գլուխներ:

Բանասէր Արամ Երեմեան գրած է նախաբանը, որուն մէջ անիկա ուշադրաւ հմտութիւն ցոյց կու տայ:

Մեր նպատակի սահմանէն դուրս է ծանրանալ հատորին իւրաքանչիւր գլուխին վրայ, երեւան հանելու համար այն անգին դանձերը, որոնք փռուած են հոն առատօրէն:

Այս հոյակապ գործը, իր 1038 էջերով, յաւերժական կոթող մըն է Ամասիոյ, որ կորուստէ կը փրկէ այդ քաղաքին Հայ Անցեալի պատմութիւնը, հայ բնակչութեան փառքը կազմող արժէքները, ժողովրդական բարքերը եւ աւանդութիւնները, գաւառաբարբառի գանձարանը, տեղեկագրութիւնը, եւայլն:

Հատորին էջերը դարձնելով, մեր աչքերուն առջեւէն կը տողանցեն՝ հին եւ նոր պատմութեան բեմին վրայ երևցող գրեթէ այն բոլոր գէճքերն ու գէպքերը, յիշատակներն ու յուշարձանները, որոնք կապ ունին Ամասիա քաղաքին հետ:

Հոն, մեծ հաւատարմութեամբ, ներկայացուած է հայ կեանքը, իր քաղաքական, ընկերային, եկեղեցական, բժշկական ու մշակութային այլապէս երեւոյնքով, գործունեայ միութիւններով, կուսակցութիւններով ու վարժարաններով, յարանուանական բաժանումներով ու եկեղեցիներով:

Հոն կը գտնենք նաեւ հայ կնոջ նուիրուած պանծալի էջեր:

Եւ այս բոլորը գրուած է լուրջ բանասէրի մը գիտութեամբ եւ բժախնդրութեամբ:

Հատորին մէջ մասնաւոր գլուխ մը յատկացուած է հայաջինջ Եղեանի, ուր մենք ականատես կ'ըլլանք սարսափազդու կոտորածներու եւ տեղահանութեան կրքերէն տեսարաններու:

Եւ հուսկ կու գայ պատմութիւնը՝ ջարդերու փոթորիկէն ճոյսարած ամասիացի հայ բնակիչներուն, որոնք՝ աշխարհի չորս անկիւնները ցրուած, կը կերտեն նոր բոյներ, կը հիմեն հայրենակցական նոր միութիւններ, անգամ մը եւս ցոյց տալու համար մարդկութեան, թէ հայ ցեղը, հակառակ հազար անգամ խաչին վրայ դամուած ըլլալու, զիտէ դադանիքը վերստին յարութիւն առնելու, ունի անսպառ կորով կանգուն մնալու դարերու աւերիչ յորձանքին դէմ, եւ իր հանձարի բեղնաւորութեամբ մասնակցելու՝ մարդկային մեծ ընտանիքին վրայ բարօրութեան նոր Արշալոյսներ բանալու աշխատանքին:

Գիշ մը աւելի կուռ եւ ամփոփ ըլլալով եւ խուսափելով կրկնութիւններէ, հատորիս անթիւ բարեմասնութիւններու վրայ՝ նոր փայլ մը եւս պիտի աւելնար:

Փափաքելի է մեծապէս, որ նոր Գ. Սիմոնեաններ երեւան ելլեն, յաւերժացնելու համար յիշատակը, չուքի մէջ մնացած հայաբնակ ուրիշ քաղաքներու եւ գիւղերու, որպէսզի, որքան որ հնարաւոր է, կատարեալ ըլլայ Հայ Անցեալի ընդհանուր Պատմութիւնը:

Հ. ԵՓՐԵՄ ՏԵՐ ՂԱԶԱՐԵԱՆ

ՇՏԻԿԵԱՆ ՍՈՒՐԷՆ. – Ալիշանի գեղարուեստական ստեղծագործութիւնը: Երեւան, «Հայաստան» հրատարակչ. 1967, էջ 217:

Ներկայ հայ գրական – քննադատական այս դժուար տարիներուն, ուր վսեմ արժէքներ յաճախ կը մթաղնին, ուր՝ համառօտ ըլլալու համար, Ալիշանի նման իրաւ բանաստեղծ մը՝ յաւակնոտ նախապաշարմով եւ թեթեւօրէն՝ կը հռչակուի ոչ իսկական բանաստեղծ¹, Շտիկեանի այս մենագրութիւնը, ծագած հայրենի հողին վրայ, նուիրուած վերլուծելու Ալիշանի «գեղարուեստական ստեղծագործութիւնները», նոր ու պայծառ հորիզոնի մը գիմաց կը դնէ մեզ, մոռցնել տալով ինչ որ ժխտականօրէն եւ ամուլ ջանքերով փորձած էին ու կը փորձեն տալու ուրիշներ անհրապօք դարձնել:

Յարգոյ հեղինակը, նշելով ու նկատի առնելով հանգերձ Ալիշանի բազմակողմանի գրական արտագրութիւնները, կը մասնականանայ եւ առաւելապէս քննութեան կ'ենթարկէ ու կը վերլուծէ Ալիշանի «գեղարուեստական ստեղծագործութիւնները», դուրս ձգելով ուսումնասիրութեան այս ծիրէն՝ Ալիշանի պատմաբանասիրական ու կրօնական հանգամանք ունեցող միւս գործերը:

Իր այս ծրագիրին մէջ յաջողելու նպատակով՝ յարգոյ հեղինակը կատարած է շատ մը պրպտումներ, ըլլա՛յ կենսագրական բաժինին համար, որ բաւական ճոխ, խնամուած ու ընդարձակ կը ներկայանայ հատորին սկիզբը, ըլլա՛յ նաեւ Ալիշանի գործերու դասաւորումին համար, որովհետեւ, ինչպէս ծանօթ է, Ալիշան ամէն

անգամ չէ ստորագրած իր գրական արտագրութիւնները:

Շտիկեան այս աշխատասիրութեամբ ցոյց կու տայ մտային հետաքրքրութիւն ու վերլուծական կարողութիւն. մանաւանդ այս մասնական պարագային. որովհետեւ Ալիշանի գիւրին հասկցուելիք ու շուտով վերլուծուելիք հեղինակ մը չէ: Եւ այս բոլորը գեո աւելի կը շեշտուի, երբ նկատի առնենք Ալիշանի ապրած ժամանակամիջոցը, ազգային յուզուած վիճակը, գրական հոսանքներու պայքարը (յատկապէս դասականութեան եւ վրպապաշտութեան միջեւ), լեզուական խրնդիւրը (գրաբար՝ թէ աշխարհաբար), քաղաքական ու ընկերային կեանքի ստեղծած անորոշութիւններն ու մտահոգութիւնները... եւ այս բոլորին գիմաց՝ Ալիշանը, այդ սեւագրեալ կրօնաւորը, որ իր դարու ազգային ու ընկերային փոթորիկումներուն կը մասնակցի, փոխադարձաբար ներշնչելով ու արձագանգելով հոգն ու տաղնապը իր ժամանակի հայութեան...: Նկատած այս բոլորը, Ալիշանի գիմացիքը ծանր հանգոյցի մը ծալքերուն տակ՝ կը մնայ թաքուն, խորհրդաւոր ու առնչող:

Շտիկեան տեսած է հանգոյցին բարդոյթը, եւ իր գործը՝ թէեւ անուղղակի՝ մեզ կը դնէ այդ առեղծուածին գիմաց:

Ալիշանի մասին, ինչպէս ծանօթ է արդէն, ընդարձակ մատենադրութիւն մը ունինք այսօր: Սակայն, առանց թերահանատելու նախապէս կատարուած ուսումնասիրական փորձերն ու ձեռնարկները², Շտիկեան իր նախորդներէն աւելի բան մը կ'ուզէ ըսել մեզի: Գործին գրութիւնն ու կազմը, կարծէք կ'ուզեն

1. Կ'սկիսուի հեղինակը «Հայաստանի կոչման» (1967, թիւ 1-9, յատկապէս Տրդ. թիւին մէջ, էջ 268-169) ամսաթիւերէն մէջ լոյս տեսած «Միթոսական գրականութիւն» խորագրով յօդուածաւորքին: Պատմական եւ բնութեագրական սրբախնդրով լի յօդուածաւորք մըն է ատիկա, ուր մինչեւ իսկ կը յանգնի հեղինակը յայտարարել թէ Ալիշանի բանաստեղծութիւնը ջերմացնող ազգային իրականութեան ներկայութիւնն ու խոր ապրումը «լոկ յուշ մը»ն է:

2. Որովհետեւ տեսանկիւնի մասին է հոս խնդիրը, եւ ուսումնասիրող ամէն անձ՝ իր անհատական ոճին զուգընթաց՝ ունի նաեւ «տեսանկիւն» մը, որով կը գիտէ ու կը գտնէ, այսպէս հարկ չկայ լուծել կարելի հարցում մը, թէ տեսանկիւնի մը ներկայութիւնը ուսումնասիրական գործին մէջ չի խափաներ առարկայականութիւնը քննութեան, որովհետեւ «տեսանկիւնը» մեծապէս կը գանադանուի «նախապաշարումներ»: